4.3. EKLERİN OKUNUŞU

KONUYA HAZIRLIK

1. “Kalıplaşmış (klişeleşmiş) ekler” tabiri size neler çağrıştırıyor?
2. **“Günümüz alfabesinde “-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü” şeklinde yazılan -di’li geçmiş zaman ekleri Osmanlı Türkçesinde “دی-” biçiminde yazılmaktadır.”**

   Verilen bilgiden yola çıkarak günümüz alfabesi ve Osmanlı Türkçesindeki eklerin yazımı ile ilgili olarak neler söylenebilir?

OSMANLI TÜRKÇESİ

Osmanlı Türkçesinde bazı yapım ve çekim eklerinin yazımı kalıplaşmıştır. Bu tür ekler yazılırken okutucu harfler gösterilmez veya ses uyumlarına dikkat edilmez. Yine art arda gelen eklerin bazılarında ünlülerin yazılmadığı durumlar da vardır. Bu bakımdan kalıplaşmış ekleri tanımak okumayı kolaylaştırır.

SIRA SİZDE

1. Aşağıdaki tablolarda (Tablo 1, 2 ve 3) kalıplaşmış bazı çekim ekleri ve bu eklerin getirildiği kelime örnekleri verilmiştir. Ekleri ve örnek kelimeleri inceledikten sonra okunuşları verilmeyen kelimeleri okuyarak bunların okunuşlarını en soldaki sütunda boş bırakılan yerlere yazınız.

Tablo 1

Elmayı Armudu	ألماي آرمودی	طاسی طاراغی	ی
		tası tarağı	-ı, -i, -u, -ü
Sağa Sola	صاغه صوله	چوجوغه	ه
		çocuğa	-a, -e
Karda Kışta	قارده قیشده	ألده آووچده	ده
		elde avuçta	-da, -de, -ta, -te
Uzaktan Yakından	اوزاقدن یاقیندن	طوقاتدن	دن
		Tokat’tan	-dan, -den, -tan, -ten

Tablo 2

Gözüm Kulağım	گوزم قولاغم	ألم آياغم	م
		elim ayağım	-(ı)m, -(i)m, -(u)m, -(ü)m
Eğrisi Doğrusu	أگريسى طوغريسى	قوش ياوروسى	سى
		kuş yavrusu	-sı, -si, -su, -sü
Başı Sonu	باشى صوڭى	أوڭى آردى	ى
		önü ardı	-ı, -i, -u, -ü
Yüzümüz Gözümüz	يوزيمز گوزيمز	قولمز قاناديمز	مز
		kolumuz kanadımız	-(ı)mız, -(i)miz, -(u)muz, -(ü)müz
Çaylar Irmaklar	چايلر ايرماقلر	آغاچلر	لر
		ağaçlar	-lar, -ler
Bu mu Şu mu	بومى شومى	وارمى يوقمى	مى
		var mı yok mu	mı, mi, mu, mü

Tablo 3

Okumuş Yazmış	اوقومش يازمش	ئولمش گيتمش	مش
		ölmüş gitmiş	-mış, -miş, -muş, -müş
Durdu Düşündü	دوردى دوشوندى	اولدى بيتدى	دى
		oldu bitti	-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü
Oldu Olacak	اولدى اولاجق	باشلاياجق	اجق، ەجك
		başlayacak	-acak, -ecek
Görüşmeli	گوروشملى	يالوارملى	ملى
		yalvarmalı	-malı, -meli
Konuşursa	قونوشورسه	اولسه اولسه	سه
		olsa olsa	-sa, -se
Güzeldir	گوزلدر	گورولمشدر	در
		görülmüştür	-dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür

2. Ağağıdaki tablolarda (Tablo 1 ve 2) kalıplaşmış bazı yapım ekleri ve bu ekleri almış kelime örnekleri verilmiştir. Ekleri ve örnek kelimeleri inceledikten sonra okunuşları verilmeyen kelimeleri okuyarak bunların okunuşlarını en soldaki sütunda boş bırakılan yerlere yazınız.

Tablo 1

Düşünmek	دوشونمك	اوتورمق oturmak	مق، مك -mak, -mek
Okuma Yazma	اوقومه يازمه	طوكديرمه dondurma	مه -ma, -me
Döktüğü	دوكديگى	قاووشديغى kavuştuğu	ديغى، ديگى -dığı, -diği, -duğu, -düğü, -tığı, -tiği, -tuğu, -tüğü
Gülüp Oynayıp	گولوب اوينايوب	صاروب صارمالايوب sarıp sarmalayıp	وب -ıp, -ip, -up, -üp
Ölüm Gelmeden	ئولوم گلمدن	ياغمور باشلامدن yağmur başlamadan	مدن -madan, -meden
Kollarını Açarak	قوللرينى آچارق	سَوينوب گولەرك sevinip gülerek	ارق، ەرك -arak, -erek
Büyüyünce	بويويونجه	طويونجه doyunca	نجه -ınca, -ince, -unca, -ünce

Tablo 2

Yaratılışça	یاراتیلیشجه	آچیقجه açıkça	جه -ca, -ce, -ça, -çe
Tatsız Tuzsuz	طاتسزطوزسز	قابوقسز kabuksuz	سز -sız, -siz, -suz, -süz
Balıkçı	بالیقجی	قویومجی kuyumcu	جی -cı, -ci, -cu, -cü, -çı, -çi, -çu, -çü
Bugünlük	بوگونلك	یولجیلق yolculuk	لق، لك -lık, -lik, -luk, -lük
Ürgüplü	أورگوپلی	دویغولی duygulu	لی -lı, -li, -lu, -lü
Yirminci	یگرمنجی	اوچنجی üçüncü	نجی -ncı, -nci, -ncu, -ncü
Tosuncuk	طوسونجق	كوپروجك كمیگی köprücük kemiği	جق، جك -cık, -cik, -cuk, -cük -çık, -çik, -çuk, -çük
Söndürmek Sündürmek	سُوندیرمك	قوشدیرمق koşturmak	دیر -dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür
Lazer Yazıcı	لازر یازیجی	اوپتیك اوقویوجی optik okuyucu	وجی، یجی -ıcı, -ici, -ucu, -ücü

SIRA SİZDE

Aşağıdaki 1, 2, 3, 4 ve 5. metinleri, farklı renkle işaretlenen yapım ve çekim eklerinin yazımlarına dikkat ederek okuyunuz.

1. Metin

كوچوجككن باش اوجمده — Küçükken baş ucumda
بڭا نيني سويلردك — Bana ninni söylerdin
صَباحلری اویاننجه — Sabahları uyanınca
بنی اوقشار سَوردك — Beni okşar severdin
(...)
بنم آننه‌م گوزل آننه‌م — Benim annem güzel annem
بنی آل قوللرینه — Beni al kollarına
قوجاغنده اوقشا بنی — Kucağında okşa beni
نینیلر سویله بڭا — Ninniler söyle bana

(Genel ağdan alınmıştır.)

2. Metin

آننه‌جگم سنی بن — Anneciğim seni ben
چیچکلردن یمشدن — Çiçeklerden yemişten
صاری صاچلی ببکدن — Sarı saçlı bebekten
جانمدن چوق سَورم. — Canımdan çok severim

Melahat UĞURKAN
(Genel ağdan alınmıştır.)

3. Metin

قاناتلرینه صیغیندیغم قوشلر گبی — Kanatlarına sığındığım kuşlar gibi
آغلاینجه قوجاغكده صوصارم. — Ağlayınca kucağında susarım
(...)
باشمی قویدیغم أڭ گوزل یر ده — Başımı koyduğum en güzel yer de
دیزلرڭدر آننه‌جگم. — Dizlerindir anneciğim

Ahmet Efe
(Rüya Kız adlı eserden)

4. Metin

داغ أوستنده داغ اولماز — Dağ üstünde dağ olmaz
تك آغاچدن باغ اولماز — Tek ağaçtan bağ olmaz
هر كیمڭ اوغلی اولسه — Her kimin oğlu olsa
یورگنده یاغ اولماز — Yüreğinde yağ olmaz

قیزمڭ خوشدر خویی — Kızımın hoştur huyu
سلوی‌یه بڭزر بویی — Selviye benzer boyu
اویودقجه بویوسون — Uyudukça büyüsün
اویو ببگم اویو — Uyu bebeğim uyu

(Genel ağdan alınmıştır.)

5. Metin

ایلك قونداغڭ — İlk kundağın
بن اولدم یاوروم، — Ben oldum yavrum
ایلك اویونجاغڭ — İlk oyuncağın
بن اولدم! — Ben oldum
آجی نه‌در — Acı nedir
طاتلی نه‌در، بیلمزدڭ — Tatlı nedir, bilmezdin
دیلڭ طاماغڭ — Dilin damağın
بن اولدم! — Ben oldum
ألڭڭ ایرمدیگی، — Elinin ermediği
دیلڭڭ دونمدیگی — Dilinin dönmediği
چاغلرده، یاوروم، — Çağlarda, yavrum,
قولڭ، قاناداڭ — Kolun, kanadın
بن اولدم! — Ben oldum!
دیلڭ طوداغڭ — Dilin dudağın
بن اولدم! — Ben oldum

(...)

صاقلادم گوزلردن — Sakladım gözlerinden
گولوجکلریڭی — Gülücüklerini
تولڭ دُوواغڭ — Tülün duvağın
بن اولدم! — Ben oldum
آرتق ایسترلرسه آدیمی — Artık isterlerse adımı
سویله‌مه‌سینلر بڭا. — Söylemesinler bana

"Onun annesi" diyorlar
”اونڭ آنه‌سی“ دییورلر
بو یتر سَوْگیلیم، بو یتر بڭا!
Bu yeter sevgilim, bu yeter bana!

(...)

گون اولدی قیردڭ، — Gün oldu kırdın,
اینجینمه‌دم. — İncinmedim
ایلك اویونجاغڭ — İlk oyuncağın
بن اولدم یاوروم، — Ben oldum yavrum,
صوڭ اویونجاغڭ — Son oyuncağın
بن اولدم! — Ben oldum!

(...)

آنه‌ڭ اولدم یاوروم، — Annen oldum yavrum!
آنه‌ڭ اولدم! — Annen oldum!

A. Nihat ASYA
(Türk Dili dergisinden)